

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA”
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „DUMITRU STĂNILOAE”
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

SIMBOLISM CREȘTIN ÎN BALADA POPULARĂ „MIORIȚA”
MODEL DE INCULTURAȚIE EVANGHELICĂ

— REZUMAT —

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
PR. PROF. UNIV. DR. GHEORGHE PETRARU

DOCTORAND:
PR. ȘTEFĂNEL STELIAN CIURCIUN

IAȘI
2022

CUPRINSUL REZUMATULUI

Argumentarea și scopul alegerii temei	5
Stadiul actual al cercetării	8
Sursele	10
Obiectivele și limitările cercetării	11
Metodologia cercetării	13
Structura lucrării	14
Concluziile cercetării	25
Cuprinsul lucrării	28
Bibliografia lucrării	31

Argumentarea și scopul alegerii temei

Prin subiectul „Symbolism creștin în balada populară Miorița – model de inculturație evanghelică” ne-am propus să realizăm un studiu care să evidențieze rolul inculturației ca proces misionar în cadrul culturii, concentrându-ne asupra uneia dintre cele mai importante opere din spațiul literar român și anume balada Miorița.

Tot demersul inculturației urmărește eficientizarea propovăduirii creștine, urmând îndemnul Mântuitorului Hristos de a răspândi „Vestea cea Bună” în toată lumea (Marcu 16,15). Astfel nădăjduim că încercarea noastră de acum să atragă atenția asupra rolului jucat de textele fondatoare ale iudeo-creștinismului în literatură și asupra rezultatelor uneori surprinzătoare, spre care poate conduce parcurgerea unor piese literare dintr-o perspectivă asemenea celei pe care îndrăznim să o propunem aici. Totodată sperăm ca rezultatele analizei noastre să dea seama și de importanța pentru demersul umanistic a unui filon doar parțial explorat în spațiul universitar teologic din țara noastră, anume cel reprezentat de contribuția ideilor teologice la dezbaterele culturale ale secolului.

În aceeași măsură dorim să explorăm modul în care citirea literaturii de inspirație creștină, poate trezi conștiința creștină în sufletul cititorului. Important este să vedem dacă aceste simboluri care se regăsesc în literatură au un impact asupra celui care citește.

Auzim deseori expresia folosită pentru a descrie pe unii oameni prin calitatea lor de „oameni cu o vastă cultură”, aceștia fiind la prima vedere cei care cunosc diferite lucruri despre

artă sau muzică, sau oameni care știu cum să acționeze corect în diferite situații. De fapt, toți avem o anumită cultură, iar aceasta deoarece cultura este precum aerul pe care îl respirăm, trăind în mijlocul ei fără să ne dăm seama, până ce la un moment dat ne oprim și sesizăm existența ei sensibilă. Lucrarea de față este despre această oprire care ne face să ne uităm mai bine la cultura în care trăim, și cum ea, precum aerul, susține viața de zi cu zi, dă vieții noastre ordine și frumusețe și o îmbogățește. Dar asemenea aerului pe care îl respirăm, care poate fi poluat, cultura ne și poate face rău dacă nu îi înțelegem esența.

Dar de unde putem începe să explorăm cultura? Antropologul american Clyde Kluckhohn susține faptul că a găsit mai mult de 160 de definiții ale culturii. Noi nu trebuie să le cunoaștem pe toate, ci trebuie să alegem definiția care ne arată scopul și locul nostru în lumea în care ne aflăm.

Doar că drumul până la aflarea acestui scop poate fi extrem de complicat, fiindcă noi suntem un amalgam de dorințe, frici, bucurii și credințe. Aceste emoții ne ating atât de adânc încât cuvintele nu mai sunt suficiente pentru a putea explica ce simțim. De aceea avem nevoie de simboluri care să lege aceste emoții puternice și de nedescris, de lucruri tangibile pe care le cunoaștem mai bine. De aceea toate culturile lumii au o „cutie de memorie” a simbolurilor. Această cutie este specifică fiecărei culturi în parte, și în ea se află toate valorile și credințele unui popor. Unele simboluri sunt personale, altele sunt asumate de un grup, iar altele sunt colective. Când un simbol are o semnificație aparte pentru membrii unui grup, acel simbol devine unul cultural.

În zilele noastre, foarte rar un simbol rămâne între granițele unei țări, și aceasta datorită televizorului, internetului și călătoriilor internaționale. Printre aceste simboluri globale, există multe simboluri religioase, prin care un grup încearcă să înțeleagă mai bine divinitatea. Astfel se nasc ritualuri specifice

unor credințe, și lucruri care ne înconjoară, aparent ne semnificative, devin vase ale prezenței divine în mijlocul oamenilor. Creștinismul este credința care nu poate fi separată de partea ei simbolică. Aceasta ne îndemnă să ne amintim de Mântuitorul Iisus Hristos, și mai mult decât atât, ne îndeamnă să trăim ca El, să Îl facem parte a vieții noastre. Experiența vieții și a morții simbolizată prin apă, legătura căsătoriei prin inel, ridicarea la un rang de conducere realizată prin ungerea cu untdelemn, și tot prin această ungere cu untdelemn și prin punerea mâinilor poate veni și vindecarea. Prin ritualuri și simboluri, Biserica are o componentă divină dar și una pământească, trupească. Toate Tainele Bisericii sunt legate și de trupul nostru prin spălare, ungere, binecuvântare, îmbrățișare și alte gesturi ritualice. În aceeași măsură gesturile sunt legate și de anumite cuvinte care dau acestor simboluri un sens anume.

A fi om înseamnă a trăi într-o cultură cu simboluri specifice și ritualuri care ne ajută să ne înțelegem pe noi înșine, lumea în care trăim și, nu în ultimul rând, pe Dumnezeu. Dar așa cum menționam anterior fiecare cultură are „cutie de memorie” a simbolurilor, iar poporul român în legătura sa cu Dumnezeu, a fost extrem de receptiv la diferite simboluri și rituri menite să îl aducă mai aproape de Dumnezeu. Inculturația creștină a avut un impact major în cadrul a ceea ce numim astăzi cultura română, pe care a ajutat-o să se dezvolte în permanență. Astfel, avem astăzi multe simboluri în spațiul românesc, care și-au pierdut sensul inițial fiind trecute prin filtrul creștinismului, și căpătând un alt sens incorporat în gândirea colectivă și asociat ca atare de către majoritatea oamenilor.

Stadiul actual al cercetării

Suntem pe deplin conștienți de dificultățile și, am putea spune, chiar de riscurile unei abordări ca cea din lucrarea de față. În prima secțiune a lucrării noastre, vom trece în revistă definițiile, sensurile și valențele simbolului și semnului. Facem recurs la autori de referință, mari clasici ai literaturii de specialitate din domeniul semioticii și filosofiei limbajului, dintre care amintim pe René Girard, Fericitul Augustin, Ferdinand de Saussure, Charles Sanders Peirce, Charles Morris, Umberto Eco, Thomas Sebeok, Ernst Cassirer și Jean Chevalier. Aceștia se alătură și filozofii și semioticienii români care au avut preocupări în înțelegerea și explicarea limbajului simbolic. Dintre aceștia amintim pe Mircea Eliade, Aga Victor, Ivan Evseev, Gabriel Liiceanu, Aurel Cordoban, Petru Bejan, Nicu Gavriluță, Gabriel Sandu și Traian Stănciulescu.

Până în prezent, în România nu s-a scris decât extrem de puțin, aproape deloc, despre raportul dintre Biblie și literatură, fără să mai aducem în discuție strict subiectul miturilor fundamentale ale literaturii române. Introducerea conceptului de inculturație în teologia noastră de către distinșii teologi români Ion Bria și Dumitru Popescu, a creat o șansă de a descoperi și aprofunda întrebunțările inculturației în acțiunile pastorale și misionare ale Bisericii Ortodoxe Române.

Cele mai multe studii cu privire la conceptul de inculturației provin din limba engleză, unde acest domeniu a fost studiat mai amănunțit. A Handbook of Inculturation, apărut la Paulist Press, New York, Mahwah în anul 1990, este un îndrumar al inculturației scris de către Peter Schineller, care reușește să creeze un cadru istoric al apariției acestui concept și care defi-

nește termenii folosiți aplicarea acestui proces. Aylward Shorter, în anul 1993, publică *Toward a Theology of Inculturation*, în care propune o aplicabilitate misionară a inculturației în teologia romano-catolică, arătând care sunt elementele din cultură ce pot fi adaptate Evangheliei.

Mai putem aminti studiile autorilor: Ary Roest Crolius, Cyril Orji, Bartholomew Winters, Marcello Azevedo, care ne-au inspirat și informat în domeniul nostru.

Studiind acești autori români și străini, considerăm că am parcurs o mare parte a noțiunilor și problematicii inculturației și putem să aplicăm acest concept și asupra unor opere din cultura noastră, un accent deosebit căzând pe balada Miorița.

Cărturarii români au fost preocupați în special de latura lingvistică a problemei. Nu putem să nu consemnăm aici numele unor cercetători de marcă precum Eugen Munteanu, Virgil Cândea, I.C. Chițimia, Viorica Pamfil, Florica Dimitrescu, Dan Zamfirescu, Alexandru Andriescu, Vasile Țâra, Vasile Arvinte, etc., care au scris studii valoroase despre contribuția traducerilor Sfintei Scripturi la evoluția limbii române. Însă în ceea ce privește importanța acestor traduceri în dezvoltarea literaturii, majoritatea materialelor se rezumă la a oferi informații istorice, factuale.

Astfel prin această cercetare propunem să aducem la cunoștință o lectură post-modernă a baladei Miorița, care prin extraordinara popularitate de care se bucură, este investită cu titlul de adevărat mit identitar al conștiinței românești. Pentru a putea cerceta o astfel de creație de excepție, este necesară o analiză din diferite perspective de cercetare. Cazul Miorița este deosebit de complex și istoria cercetărilor despre această baladă este încă la început, mai ales cercetarea cu viziune preponderent creștină. Despre perspectiva creștină vorbesc teologi, folcloriști și filosofi ca: Părintele Dumitru Stăniloae, Mircea Eliade, Lucian Blaga, Nicolae Steinhardt, Nichifor Crainic și Simion Florea Marian, dar niciunul nu realizează o analiză amănunțită a simbolisticii creștine care se regăsește în textul baladei.

Sursele

Sursele sau materialele care au stat la baza cercetării noastre au fost constituite din studii, articole, cărți, izvoare, lucrări de doctorat și editoriale din presa teologică, interviuri și site-uri religioase.

Pentru cercetarea cât mai amănunțită a acestui subiect, am folosit și sursele considerabile ale Bibliotecii Facultății de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae” din Iași, ale Bibliotecii Universitare din Iași prin secțiile centrale, litere și filosofie, dar și surse din colecția proprie.

Obiectivele și limitările cercetării

Tratată cu referire la trecut, fără de care nu poate fi înțeles în mod deplin prezentul, însă cu insistență asupra situației actuale, tema „Simboluri creștine în cultura română” este una foarte vastă. Intenția noastră nu a fost de a scrie o lucrare exhaustivă, ci de a sublinia importanța înțelegerii și observării acestor simboluri creștine în tradiția, folclorul și cultura populară română, cu precădere în balada populară Miorița.

Metoda de lucru depinde de mai mulți factori, dar îndeosebi de subiectul și de scopul urmărit. De aceea, în lucrarea de față, referințele biblice și patristice se împletesc cu reflexia de ordin dogmatic și misionar. O astfel de cercetare oferă posibilitatea unei nuanțări mai bogate a temei și pregătește totodată baza unui dialog mai consistent.

Obiectivele acestei lucrări sunt foarte concrete:

1. Analizarea modului în care prezența simbolurilor creștine în literatura populară, trezește sentimente religioase în sufletul cititorului, și produce schimbări de ordin psihologic și spiritual;

2. Identificarea simbolurilor creștine în cultura română și modul în care acestea se manifestă în tradiții și folclor;

3. Prezentarea fenomenului inculturației pe teritoriul țării noastre și modalitatea în care misiunea creștină a schimbat cultura populară;

4. Prezentarea genezei baladei Miorița, în care dorim să identificăm impactul cultural al acestui text, și analizarea simbolurilor creștine din baladă pentru a vedea efectul prezenței lor în povestirea evenimentelor desfășurate în text.

Considerăm că textul baladei Miorița este un exemplu de inculturație în spațiul românesc și, astfel, poate genera controverse prin numeroasele viziuni în care acesta a fost dezbătut în timp. În aceste vremuri în care este greu să mai vorbim de o cultură specifică a unui anumit spațiu, datorită migrației și interferenței între culturi, timpuri în care globalizarea și secularizarea au îndepărtat foarte mult oamenii de valorile creștine, consider absolut necesar un dialog viu între Evanghelie și cultură.

Această lucrare nu se dorește o abordare exhaustivă a problemei inculturației, iar lucrarea de față nu tratează conceptul inculturației în toată dimensiunea lui. Lucrarea se concentrează îndeosebi pe balada Miorița și nu prezintă simbolurile creștine existente și în celelalte balade fundamentale ale literaturii române, acesta fiind un posibil subiect pentru cercetările viitoare.

Metodologia cercetării

În contextul metodei interdisciplinare sunt folosite elemente de hermeneutică, prin care se analizează relațiile religioase a miturilor, simbolurilor, alegoriilor și metaforelor. Pentru a dezbate problematici ce țin de textul baladei în sine, trebuie să facem trimitere la înțelegerea unor concepte cheie precum: simbol, cultură, tradiție, folclor și inculturație.

Am folosit în anumite situații metoda comparativă pentru a analiza forma originală a termenilor folosiți, cu cea prezentă. Studiul de față este unul care se face eminent pe text, și se axează pe descoperirea înțelesului teologic din text, acolo unde acesta nu este în mod direct afișat.

Apoi prin metoda analitică am încercat să facem o distincție între diferitele moduri în care înțelegem cultura. Partea analitică recurge la o analiză componentială, care va aborda componentele semantice și simbolice ale termenilor din baladă.

Iar din dorința de a sistematiza cât mai eficient elementele care ne-ar putea ajuta în înțelegerea mai deplină a problemei ridicate, am utilizat metoda sintetică.

Una dintre metodele mai puțin utilizate și pe care am dori să o promovăm prin această lucrare este metoda inculturației. Menționăm că această metodă este una folosită încă de la începutul misiunii creștine, și că numai definirea ei este o noutate.

Având în vedere faptul că tema este una complexă și vastă, precum și faptul că aceasta se regăsește și în spațiul catolic și protestant, dar și în analizele critice care nu au o viziune teologică, am considerat că este necesar să surprindem acele abordări sau poziționări conforme cu învățăturile de credință ortodoxă.

Structura lucrării

Lucrarea este structurată în cinci capitole, precedate de o introducere și urmate de concluziile generale și de o vastă bibliografie compusă din autori străini și autohtoni.

În primul capitol am prezentat cercetarea academică realizată până în prezent legată de conceptul de „simbol”. Astfel am delimitat originile etimologice dar și conceptuale, prezentând și o clasificare a simbolurilor. Un aspect important pe care am insistat este înțelegerea funcției simbolului și a semnului. Deși de multe ori există un element ambiguu în definiții, simbolurile trebuie deosebite de semne. Simbolurile includ și semnele deoarece ele includ și semnificația, fiind mult mai mult decât simple semne. În ajutorul nostru vine și studiul ce poate fi realizat cu ajutorul celor două științe, semiotica și hermeneutica. Și între acestea două există elemente comune, împletindu-se pentru a realiza o analiză completă a unui text.

Pentru a înțelege de ce sunt simbolurile atât de importante, privim în acest capitol și la originea lor și la modul în care ne afectează percepția asupra realității lumii în care trăim. Am urmat prin a încerca să răspundem la întrebarea: Dacă gândirea simbolică apare la crearea omului sau este o abilitate dobândită în timp? După ce am prezentat succint teoriile științifice ale apariției gândirii simbolice, am arătat perspectiva creștină asupra acestei probleme. Raportându-ne la Revelație, putem spune că originea gândirii simbolice este de ordin divin, nefiind o convenție arbitrară a oamenilor stabilită undeva în decursul timpului, ci modul în care Dumnezeu Se descoperă creației Sale.

Având o înțelegere generală asupra simbolismului putem analiza ce înseamnă simbolul în creștinism și cum unele simboluri au căpătat un caracter profund religios. Teologia ortodoxă adaugă o dimensiune personală simbolului prin unirea celor două realități ontologice distincte, pornind de la persoana Mântuitorului Hristos, Omul-Dumnezeu. Limbajul biblic, Sfintele Taine ale Bisericii, rânduiala liturgică și arhitectura religioasă, toate arată relația strânsă dintre actele misionare și cuvintele rostite în revelație.

În teologia creștină simbolurile sunt folosite în toate formele lor, ca un mijloc de cunoaștere al lui Dumnezeu. Toate cele ce sunt reprezentate în simbol, te îndeamnă să te ridici mai sus, să te desparți de cele materiale și să îți urci mintea în sfera celor duhovnicești. Relația noastră cu simbolurile nu este una monotonă, ci este una în care ne implicăm total, iar această implicare vine și prin manifestarea simbolismului în ritualuri. De aceea am prezentat ce înseamnă un ritual, cum înțelegem aceste acțiuni sacre și care este diferența între ceremonii și ritualuri. Vorbind despre ritualuri în Biserica Ortodoxă nu putem să nu abordăm, fără a intra în complexitatea subiectului, tema Sfintei Liturghii care reușește să capteze în rânduiala ei o gamă largă de simboluri.

Simbolul stând la baza experienței umane și îmbogățind realitatea vizibilă, este imperios necesar să înțelegem importanța Sfintelor Taine și până în ce punct sunt acestea considerate simboluri. Analizând Sfintele Taine ale Botezului, Mirungerii și a Sfintei Euharistii am încercat să clarificăm cum acestea folosind materii din natură, transfigurează naturalul și ne prezintă o stare specifică celui care deja intră în Împărăția lui Dumnezeu din această lume.

Ortodoxia având rădăcinile în revelația Adevărului, însuși spațiul și timpul sunt sfințite căpătând o putere simbolică deosebită. Un spațiu care vorbește despre această sacralitate este

spațiul eclezial: prin structura sa arhitecturală, prin pictură, dar și prin simpla așezare a obiectelor în biserică. Biserica în sine este un simbol puternic, cuprinzând imaginea întregului cosmos format din ființe văzute și nevăzute care au o rânduială specifică în creația lui Dumnezeu.

Creștinismul prin bogatul său fond simbolic reușește să aducă pe om mai aproape de Dumnezeu, și să răspundă la întrebări fundamentale ce poziționează pe om în centrul Creației divine.

În al doilea capitol am preluat simbolurile explicate anterior și le-am inserat în spațiul cultural românesc pentru a vedea ce impact au asupra manifestărilor spirituale și sufletești ale poporului. Am prezentat cele trei concepte pe care le avem în vedere: cultura, folclorul și tradiția. Un accent deosebit am pus pe diferența dintre tradiția populară și Sfânta Tradiție, arătând că există și un mod în care acestea să se întrepătrundă și să aducă, prin lucrare teandrică, un plus valoare vieții omului.

Apoi am realizat un mic studiu introductiv legat de conceptul de inculturație, aculturație și enculturație, arătând cum aceste ramuri au fost studiate în decursul timpului stabilindu-se granițele dinte ele. Științele antropologice, sociologia, psihologia, filosofia și teologia, și-au adus contribuția la formarea acestor concepte, chiar dacă în fiecare știință există particularități specifice. Scopul nostru este de a vedea cum inculturația a fost adoptată de către creștinism, și care au fost primii misiologi care au adus în atenție importanța procesului de inculturație.

Considerând că nu putem vorbi despre cultură doar la nivel general, ca moștenire universală, pentru a putea înțelege pe deplin fenomenul, am prezentat particularitățile care îi aduc împreună pe oameni. Aceștia pentru a se integra într-o cultură de masă, trebuie să se cunoască mai întâi pe ei înșiși, iar aici intervine cunoștința de sine. Astfel am observat cum experiența

noastră religioasă se amplifică odată ce ne raportăm la ceea ce știm despre noi și despre sufletul nostru. Cunoașterea noastră poate duce la o apropiere de Dumnezeu, iar prezența lui Hristos în viața noastră face ca introspecția la care ne supunem, să descopere în noi un mod de a uni divinul cu umanul.

Dacă ne cunoaștem măcar în parte pe noi, următorul pas ar fi descoperirea locului nostru în schema complexă a Universului creat de Dumnezeu. În funcție de spațiul cultural în care ne naștem și trăim, putem percepe diferit simbolurile acestea universale precum: crucea, peștele, porumbelul, roata etc. Odată ce încercăm să înțelegem ce ne transmit nouă aceste simboluri, ne dăm seama și de spațiul și timpul în care ne aflăm și cum acesta este influențat de percepția noastră. În spațiul românesc tradițional, există tendința dominantă ca omul să se deschidă mereu spre Absolut. Prin simboluri devine conștient de bogăția creației, și astfel spațiul istoric devine un spațiu în care omul îl poate întâlni pe Dumnezeu. Cu atât mai mult se identifică tradiționalul românesc în creștinism dacă privim la prezența liturgicului în universul simbolic tradițional, prin prezența simbolurilor pre-creștine și creștine.

Această prezență a simbolisticii creștine în tradiție a făcut ca romanizarea și creștinismul să formeze împreună o conștiință națională în mentalul colectiv, care a „îndumnezeit” cultura și a ridicat și sensurile naturii și artei. Românii au îmbrățișat creștinismul cu toată deschiderea, iar prezența a lui Dumnezeu în mijlocul culturii nu este un fapt extraordinar, ci mai mult o experiență de zi cu zi transpusă în creațiile și credințele populare. Plante, animale, obiecte de uz casnic, forme ale artei, toate par să aibă un ecou al lumii de apoi în ele.

Astfel există un mod de manifestare a simbolurilor în cultura populară română, care creează o anumită logică și sens limbii și manifestărilor culturale. Sensurile creștine au fost preluate din timpul etnogenezei române, când creștinismul a

avut un rol foarte important în păstrarea latinității și formarea limbii, importanță care poate fi văzută din sursele literare din acea perioadă, dar și din mărturiile lingvistice, actele martirice, inscripțiile și descoperirile arheologice. Mari scriitori, personalități și oameni de cultură au manifestat un mare interes față de spiritualitatea românească și au încercat să arate cum poporul român prin modul său de a vedea și simți credința a format o înțelegere specifică textelor sfinte și spiritului creștin.

Am prezentat apoi pe scurt, drept exemplu, câteva simboluri creștine în forma lor regăsită în textele Sfintei Scripturi, făcând comparație cu prezența lor în literatura română, cântul popular și iconografia specifică zonei noastre, pentru a clarifica faptul că poporul român a integrat limbajul simbolic în majoritatea actelor pe care le putem numi culturale.

Dacă am definit procesul de inculturație și am început să întrevădem cum acesta s-a manifestat în cultura poporului român, am continuat prin a arăta cum influențează acesta misiunea creștină și, poate cel mai important, dacă acest tip de misiune respectă principiul Revelației și al misiunii Mântuitorului Hristos. Integrarea credinței creștine în cadrul unei culturi locale trebuie să se manifeste prin reciprocitate și prin interacțiuni critice, ca într-un final să îmbunătățească relația dintre mesajul creștin și cultură, iar în cele din urmă, mesajul mântuirii să ajungă într-un mod accesibil la toți oamenii.

Pentru a valida cu totul această metodă de a săvârși misiunea, am prezentat modul în care Mântuitorul Hristos a vorbit ascultătorilor Săi, și cum Sfânta Scriptură revelează în modul cel mai deplin pe cea de-a doua Persoană a Sfintei Treimi. Mântuitorul Hristos prin predica și pildele Sale ne învață că există două direcții în care putem merge atunci când predicăm Evanghelia: una care pleacă de la Dumnezeu spre om, dar și una care este direcționată de la om spre Dumnezeu. Pentru a vedea acest lucru nu trebuie decât să privim la oricare conversație avută

de Hristos cu oamenii simpli pe care îi întâlnea, conversații în care plecând de la lucruri bine cunoscute din viața de zi cu zi, se ajungea la discuții cu un profund caracter teologic.

Observând cum prezența Cuvântului lui Dumnezeu este una trans-culturală, care nu poate fi închisă doar într-un singur spațiu, am prezentat pe scurt istoria culturală a poporului român, socotind că aceasta ne oferă o lecție extraordinară de inculturație, fiind evidentă implicarea Bisericii în viața poporului român și dimensiunea socială extraordinară a acesteia. În acest demers am plecat de la premisa deja analizată anterior conform căreia încreștinarea poporului român se petrece în același timp cu etnogeneza sa, și am văzut cum Cuvântului lui Dumnezeu a acționat ca factor de coagulare și de perpetuare a neamului nostru.

În finalul acestui capitol ne întoarcem de la inculturația desfășurată în întreaga cultură a societății noastre, la modul în care textele Sfintei Scripturi au fost interpretate în lumina literaturii. Sfânta Scriptură ca hipertext, este premisa pe care ne bazăm studiul nostru asupra baladei populare Miorița. Un hipertext este o operă în jurul căreia gravitează alte texte, inspirându-se clar din aceasta. Dezvoltând această idee putem observa influențele Sfintei Scripturi asupra literaturii universale având ca exemplu opere ale autorilor precum, Dante Alighieri, F.M. Dostoievski, J.R.R. Tolkien și C.S. Lewis. Realizând această analiză ne formăm o imagine a puterii de influență a textelor scripturistice asupra unor opere de importanță majoră din literatura universală.

În capitolul al treilea am dorit să facem o introducere a marilor teme teologice pe care le putem regăsi în balada Miorița. Pentru început am abordat una dintre temele principale, și cea mai controversată și discutată de către criticii baladei Miorița, anume cea a jertfei păstorului pentru turma sa. Am încercat să clarificăm impactul actului jertfelnic asupra omului și a lumii,

pentru a vedea dacă acesta a fost un act adevărat de sacrificiu pentru ceva anume, sau un act de resemnare, așa cum, în mod eronat susținem noi, este el prezentat de către unii critici literari.

Jertfa Mântuitorului Hristos a desăvârșit ideea de sacrificiu pentru a realiza o legătură cu Dumnezeu. Jertfa se transformă dintr-un act formal în iubire, revelație a adevărului, conștiință și libertate. Voia Fiului lui Dumnezeu de a Se aduce jertfă ca om, care se conjugă ca răspuns la voia sfințitoare a Tatălui, face ca Hristos Fiul lui Dumnezeu cel întrupat să ipostazieze sau să personalizeze umanitatea asumată de la însăși nașterea Sa ca om, având în El imprimată pornirea spre jertfă, pentru ca și Hristos-omul să fie sfințit, de la însăși nașterea Sa, ca jertfă.

Pentru a vedea cum a fost această jertfă prefigurată și apoi receptată, am căutat să aducem la cunoștință legătura dintre profețiile Vechiului Testament și împlinirea lor hristologică din Noul Testament. În Vechiul Testament Jertfa lui Hristos a fost prefigurată de mai multe ori, cea mai relevantă simbolică pentru lucrarea noastră fiind identificarea lui Hristos ca un păstor care se jertfește precum un miel. Totul se descoperă în timp, într-o desăvârșire treptată. Drumul acesta de la Geneză la Proroci se va împlini în Persoana Mântuitorului nostru, care recapitulează în Sine într-o armonioasă sinteză jertfa, desăvârșind mulțimea jertfelor interioare într-o Jertfă fără de asemănare în persoana Sa, în trupul și sângele Său.

Singura cale de mântuire pentru oameni a fost întruparea Mântuitorului. Actul cel mai impresionant al mântuirii, și cel care a jucat un rol decisiv în cadrul operei de mântuire a lumii, este actul Întrupării Fiului lui Dumnezeu prin care Hristos a unit demnitatea de Fiu al Lui Dumnezeu, cu natura umană decăzută în păcat și atinsă de efectul morții. Prin Întrupare, Fiul lui Dumnezeu a unit în Sine cele de sus și cele de jos, adică pe Dumnezeu cu omul, și, prin aceasta, pe Dumnezeu cu

întreaga creație. Scopul și efectul Întrupării a fost răscumpărarea omului și restaurarea sa la condiția originară care a fost afectată în urma căderii în păcat. Prezența lui Hristos în lume a schimbat legile după care se conduceau oamenii, îndreptându-le spre legea jertfei din iubire.

Iisus Hristos, din iubirea Sa nemărginită, S-a întrupat știind că oamenii nu-L vor recunoaște ca Dumnezeu, pentru a mântui pe om și nu pentru a arăta puterea Sa ca Dumnezeu. Acesta ia forma robului creat, și Își asumă firea noastră cu toate consecințele robiei păcatului și a morții, săvârșește actul iubirii supreme omorând moartea și dând naștere unei noi vieți pentru neamul omenesc. Evanghelia nu este doar vestea cea bună despre ceva, ci este Legea eternă a iubirii lui Dumnezeu pentru lume. Cuvântul lui Dumnezeu a devenit Om pentru îndumnezeirea omului. Patimile la care a fost supus Iisus Hristos sunt o expresie a chenozei Fiului lui Dumnezeu făcut om. Acesta a suferit durerea om fiind dar a mântuit neamul omenesc ca Dumnezeu. Prin suportarea patimilor, a durerii și a morții se arată puterea voii omenești care este îndumnezeită. Maxima eficiență a planului mântuirii se realizează prin împlinirea actului chenozei. Având trupul legat de lume dar transfigurat de dumnezeire, El va putea să transfigureze întreaga creație. Modul deplin de transfigurare a universului este asumarea trupului omenesc devenit trup personal al Lui.

Fiind Fiul lui Dumnezeu a socotit că cel mai potrivit mod de a ne răscumpăra pe noi din robia păcatului, este jertfirea Sa pe cruce. Aspectul de jertfă al Răscumpărării are în centrul ei pe Mântuitorul Iisus Hristos, care, prin intermediul lucrării mântuitoare și al Crucii a ridicat lumea la stadiul îndumnezeirii. Întreaga lucrare mântuitoare a lui Hristos are un pronunțat caracter de jertfă continuă, putând fi urmărită de la momentul întrupării, și până la pătimiri și răstignire. Fără acest act al iubirii, omul nu avea cum să fie salvat și nici nu avea spre ce

tinde, Iisus Hristos fiind modelul unic și reprezentativ al noii umanități.

Apoi am prezentat în mod concret care sunt urmările jertfei lui Hristos asupra omului și asupra creației, arătând că firea umană a fost reintegrată în standardele ei ontologice prin restabilirea și întărirea comuniunii cu Dumnezeu prin intermediul lui Hristos.

Un alt element important pentru înțelegerea simbolismului creștin în balada Miorița, este perceperea morții omului nu ca pe o pedeapsă divină, ci ca pe un dar pentru viața veșnică. Este important de subliniat faptul că nu Dumnezeu a creat moartea, El a creat omul cu tendința spre veșnicie și spre îndumnezeire. După cădere omul a devenit muritor prin intermediul trupului, dar sufletul este veșnic fiind un sâmbure al dumnezeirii.

Odată ce neamul omenesc a fost răscumpărat din păcatul protopărinților și i s-a dăruit o nouă perspectivă asupra morții, pe care o percepe acum ca pe o poartă spre infinit, ființa creată își întărește legătura cu Dumnezeu. Astfel ajunge la stadiul de înfiere care este tot o roadă a răscumpărării, deoarece fără a fi eliberați de întuneric am fi putut ajunge fii ai Luminii. Înfierea omului se face prin intermediul trăirii în Hristos și a dobândirii Duhului Sfânt. Am prezentat astfel modul în care omul dobândește harul Duhului Sfânt și importanța acestui act pentru mântuirea noastră.

O ultimă dogmă prezentată este învățătura despre transfigurarea lumii prin jertfa lui Hristos. Schimbarea creației și instaurarea unei noi Împărății este mediul în care Hristos Îi va primi pe cei care se vor bucura de răsplata de care vor avea parte la Judecata Universală. Cerul nou și pământul nou sunt simbolurile noii creații care va fi asemenea celei din Eden și în cadrul căreia iubirea și lumina vor domni.

Cunoscând aceste învățături creștine putem să ne formăm o imagine asupra simbolurilor care apar în balada Miorița,

pentru a căpăta un nou înțeles asupra unei opere considerată fundamentală pentru literatura română.

În capitolul al patrulea ne-am îndreptat studiul spre prezentarea baladei populare Miorița, începând cu o introducere istorică a descoperirii acestui text popular, și prezentând originile acestui mit, atât cât sunt ele cunoscute. Am analizat mai apoi diferite interpretări ale baladei Miorița ale criticilor literari, folcloriști, etnologi și istorici, pentru a trata apoi și viziunea celor care au întrevăzut elemente creștine în text precum părintele Simion Florea Marian, părintele Dumitru Stăniloae, Mircea Eliade și Lucian Blaga. Aceștia au prezentat unele simboluri creștine mai proeminente, dar și unele teme cu tentă religioasă care ar putea fi de sorginte creștină, fără ca să ofere o interpretare eminentemente creștină textului.

Observând în capitolele anterioare importanța ritului și a ritualurilor am dezbătut unul dintre cele mai importante motive creștine din baladă, și anume ritul funerar. Pentru a stabili dacă există o corespondență între înmormântarea păstorului și ritualul funerar creștin am comparat mai multe variante ale baladei Miorița așa cum a circulat ea prin țară, sub forma unui colind sau a unei balade. Urmărind ideea expusă despre impactul cultural pe care l-a avut creștinismul asupra culturii române, observăm și în balada Miorița că unor obiecte li s-au atribuit, în diverse variante de circulație, o nouă semnificație creștină. Apariția unor obiceiuri de înmormântare asemănătoare rânduielii bisericesti, obiecte creștine sau cimitirul, ne arată că influența creștină a avut un impact major în transmiterea din generație în generație a textului.

În ultima parte a acestui capitol am dorit să analizăm dacă balada Miorița a fost percepută ca un „text religios” pentru cei care au transmis-o în cursul istoriei. Pornim aici de la premisa că acest text este unul ceremonial știind că în zona Moldovei era cântat în bisericile ortodoxe, iar pe tot cuprinsul țării fiind

cântat sub formă de colind. Această prezență ne arată că balada a fost înțeleasă ca un text sobru, ce avea ca principal scop să amintească tuturor de finitudinea vieții. Observând cum păstorul din baladă renunță să vadă lumea numai ca pe ceva material și trece într-o dimensiune în care este în comuniune cu divinitatea, remarcăm faptul că textul încet capătă valențe spirituale și de aici se pot extrage și sensurile creștine ale cuvintelor.

Capitolul al cincilea și ultimul reprezintă studiul literar asupra textului baladei Miorița, precum și un studiu realizat pe text în care am identificat simbolurile creștine și le-am corelat cu textele scripturistice și cele din Tradiția creștină. Acest demers este împărțit în trei secțiuni: Lumea, Revelația și Mântuirea, Prezența Mântuitorului Hristos în lume și Sacrificiul, transfigurarea și nădejdea. Acestea demonstrează evoluția acțiunii baladei în paralel cu textele scripturistice. În finalul acestui capitol am extras cele mai relevante simboluri creștine prezentate până acum în studiul nostru, și am realizat un exercițiu de interpretare creștină a baladei Miorița.

Concluziile cercetării

Am început acest demers științific pentru a ne răspunde la o întrebare: este balada Miorița un model de inculturație evanghelică pentru spațiul nostru cultural?

Am arătat în cercetarea noastră că inculturația este un termen care include procesul activ al unei relații dinamice între Evanghelie și cultura în care se „împământenește” credința creștină. Prin studiul nostru asupra textului am evidențiat cum balada Miorița este un model de inculturație, deoarece prin circulația ei pe întreg teritoriul țării, a căpătat o încărcătură simbolică de ordin creștin importantă, iar aceasta a ajutat la înțelegerea credinței creștine mai ușor și la deprinderea unor obiceiuri spirituale de ordin creștin. Aceasta arată modul în care cultura română și-a oferit formele, expresiile și valorile ei pozitive pentru a face accesibil conținutul credinței, Sfânta Scriptură transformând etosul cultural prin schimbarea comportamentului și înțelegerii conceptelor despre viață și moarte, acestea fiind direcționate nu doar spre o gândire pământească, ci fiind transpuse într-un mediu supranatural.

Creștinismul, prin bogatul său fond simbolic, reușește să aducă pe om mai aproape de Dumnezeu și să răspundă la întrebări fundamentale ce poziționează pe om din nou în centrul Creației divine. El este vocea conștiinței umane, care este auzită clar în societatea românească încă de la începuturile ei. Având în vedere faptul că această baladă este considerată printre primele forme de literatură care au circulat în spațiul nostru cultural, ne putem da seama ce impact a avut asupra celor care o transmiteau oral, dacă a ajuns să fie rostită în peste o mie de variante

pe întreg teritoriul țării. Prin acest tip de literatură creștinismul a pătruns în viața oamenilor de rând care nu aveau tot timpul acces la educație și la o formă de cultură pe care am putea să o considerăm acum înaltă. Cântând, recitând și incluzând balada Miorița în diferite evenimente din viața lor, au reușit să își asume gândirea creștină la un nivel atât de personal, încât se identificau cu aceasta.

Am enunțat la începutul acestei lucrări câteva obiective pe care le-am urmărit și pe care considerăm că le-am îndeplinit. În primă instanță am analizat modul în care prezența simbolurilor creștine în literatura populară trezește sentimente religioase în sufletul cititorului și produce schimbări de ordin psihologic și spiritual. Apoi am identificat unele simboluri creștine în cultura română și modul în care acestea se manifestă în tradiții și folclor. A urmat prezentarea fenomenului inculturației pe teritoriul țării noastre și modalitatea în care misiunea creștină a schimbat cultura populară, ca într-un final să analizăm problematica genezei baladei Miorița, identificând impactul cultural al acestui text și analizând simbolurile creștine din baladă, făcând și o paralelă cu textul Sfintei Scripturi și Sfintei Tradiții.

Astfel, putem spune că textul baladei Miorița este unul care poate fi prezentat drept un exemplu potrivit de inculturație în spațiul țării noastre. În aceste vremuri în care este greu să mai vorbim despre o cultură specifică cuprinsă într-un anumit spațiu geografic, datorită migrației și interferenței între culturi, timpuri în care globalizarea și secularizarea au îndepărtat foarte mult oamenii de valorile creștine, consider absolut necesar un dialog viu între Evanghelie și cultură, menit să preia elemente influente ale culturii noastre și să le pună în dialog cu etosul creștin.

Balada Miorița a fost pe nedrept prezentată până acum în spațiul public drept fatalistă, un text care ar putea să afec-teze etosul nostru național. Consider că prin studiul nostru am

demonstrat că textul baladei este unul mult mai profund și că ar trebui în continuare să fie obiect de studiu în școlile românești sau, cel puțin, subiect al catehezelor susținute tinerilor și adulților de către preoți în parohii.

Închei cu mențiunea că studiul de față este centrat îndeosebi pe balada Miorița și nu prezintă simbolurile creștine existente și în celelalte balade fundamentale ale literaturii române, acesta fiind un posibil subiect pentru cercetările viitoare.

Cuprinsul lucrării

CAPITOLUL I: SIMBOL, SIMBOLISTICĂ ȘI SEMN

I.1. Simbolul și semnificațiile sale

I.1.1. O înțelegere a simbolului

I.1.2. Clasificarea simbolurilor

I.1.3. Diferența dintre Semn și Simbol – Semiotică și Hermeneutică

I.2. Originea simbolurilor și Revelația

I.3. Simbolul în creștinism

I.3.1. Simbolismul în cultul creștin

I.3.2. Cunoașterea apofatică și cunoașterea simbolică

I.3.3. Simboluri prezente în Sfintele Taine – cuvânt, credință și putere

I.3.4. Spațiul eclezial – un simbol al Împărăției Cerurilor

CAPITOLUL II: CULTURĂ ȘI INCULTURAȚIE EVANGHELICĂ ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

II.1. Etimologie și clasificare

II.1.1. Cultură, folclor și tradiție

II.1.2. Tradiția populară și Sfânta Tradiție

II.1.3. Aculturație, Enculturație și Inculturație

II.2. Simbolul în cunoașterea antropologică

II.2.1. Cunoașterea sinelui și experiența spirituală

II.2.2. Logica prezenței simbolurilor sacre

II.2.3. Transfigurarea culturii, naturii și artei

II.3. Manifestare simbolică în cultura populară română

II.3.1. Simboluri creștine în poezie și cântul popular

II.3.2. Simboluri creștine în iconografie și icoana ca simbol

- II.4. Inculturația evanghelică și misiunea creștină
- II.4.1. Creștinismul românesc și cultura poporului român
- II.4.2. Sfânta Scriptură ca hipertext – studiu de bibliologie

CAPITOLUL III: MÂNTUITORUL HRISTOS – PĂSTORUL CARE SE JERTFEȘTE

- III.1. Sacrificiu și jertfă
- III.2. Jertfa lui Hristos prefigurată în Vechiul Testament și împlinită în Noul Testament
- III.3. Întruparea Mântuitorului Hristos - calea spre mântuire
- III.4. Participarea umanității lui Hristos la jertfă
- III.5. Mântuirea turmei prin jertfa Păstorului
- III.6. Urmările jertfei Păstorului Hristos
- III.7. Moartea ca dar al lui Dumnezeu
- III.8. Trăirea în Hristos și dobândirea Duhului Sfânt
- III.9. Transfigurarea creației prin Hristos

CAPITOLUL IV: BALADA MIORIȚA, MODEL DE INCULTURAȚIE EVANGHELICĂ

- IV.1. Originea baladei
- IV.2. Interpretări ale baladei
- IV.3. Balada Miorița și simbolismul creștin al înmormântării
- IV.4. Balada Miorița ca „text religios”

CAPITOLUL V: O VIZIUNE CREȘTINĂ ASUPRA BALADEI MIORIȚA

- V.1. Studiu literar al baladei Miorița
- V.2. Lumea, Revelația și Mântuirea
- V.2.1. Dumnezeu Creatorul, Proniatorul și Povestitorul
- V.2.2. Omul între plai și rai

- V.2.3. Urcarea pe munte – Mergerea pe cale
- V.3. Prezența Mântuitorului Hristos în lume
 - V.3.1. Invidia sau cauza sfatului la ceas de seară
 - V.3.2. Relația lui Dumnezeu Tatăl cu Dumnezeu Fiul
 - V.3.3. Apostolii îngrijorați pentru Hristos
 - V.3.4. Hristos acceptă moartea pentru binele turmei
- V.4. Sacrificiul, transfigurarea și nădejdea
 - V.4.1. Hristos rămâne în mijlocul nostru prin Duhul Sfânt
 - V.4.2. Apostolii trebuie să propovăduiască lumii Cuvântul Lui Dumnezeu
 - V.4.3. Moartea ca împlinire a vieții. Nunta cosmică
 - V.4.4. Tânguirea sufletului și căutarea lui Hristos
 - V.4.5. Hristos mirele, Biserica mireasa – calea către Rai
 - V.4.6. Propovăduirea cu speranță către sufletul care caută pe Hristos
- V.5. Viziunea creștină asupra baladei Miorița

Concluzii Finale

Bibliografia lucrării

Izvoare

1. Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.
2. ***, Învățătură de credință creștină ortodoxă, Editura Doxologia, 2009.
3. ***, Octoiul Mare, Tipografia cărților bisericești, București, 1952.
4. SFÂNTUL DIONISIE AREOPAGITUL, Opere complete și scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, Editura Paideia, București, 1996.
5. SFÂNTUL GHERMAN AL CONSTANTINOPOLULUI, Tâlcuirea dumnezeieștii liturghii, traducere de Nic. Petrescu, Editura Anastasia, București, 2000.
6. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, „Tâlcuire amănunțită la Cântarea Cântărilor, Omilia a doua,” trad. de Pr. Prof. D. Stăniloae, în vol. Sf. Grigorie de Nyssa. Scrieri. Partea întâi, colecția Părinți și Scriitori bisericești, nr. 29, București, 1982.
7. SFÂNTUL IOAN CASSIAN, Scrisori alese, în colecția Părinți și scriitori bisericești, vol. 57, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1990.
8. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, Dogmatica, Editura Scripta, 1993.
9. SFÂNTUL LUCA AL CRIMEII, Duh - Suflet – Trup (Puterea inimii), traducere de Evdochia Șavga, Editura Sophia & Cartea Ortodoxă, București.

10. SFÂNTUL MARCU AL EFESULUI apud Înaltpreasfințitul Lazăr PUHALO, Sufletul, trupul și moartea, traducere de Virgil Baidoc, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2006.
11. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, Ambigua, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, nota de subsol 328.
12. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, Ambigua, Tâlcuri ale unor locuri cu multe și adâncuri înțelesuri din Sfinții Dionisie Areopagitul și Grigorie Teologul, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983.
13. Sfântul MAXIM MĂRTURISITORUL, Mistagogia, cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii, capitolul II, introducere, traducere și note de pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000.
14. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, Mystagogia, traducere de Pr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii ortodoxe Române, București, 2000.
15. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, Scrieri II, în coll. Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 81, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
16. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
17. SFÂNTUL SIMEON ARHIEPISCOPUL TESALONICULUI, „Ce înseamnă Biserica și cele dintr-însa”, în: Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe, după principii puse de Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi, volumul I, ediția a doua, ediție îngrijită de protosinghel Grichentie Natu, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2002.

18. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, „Omilia a VIII-a (Despre cele zburătoare și despre cele din apă)”, 7, în colecția Părinți și Scriitori Bisericești 17, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.

Dicționare și Enciclopedii

1. ***, Dictionnaire encyclopédique d'éthique chrétienne, Les Éditions du Cerf, Paris, 2013.
2. ***, Dicționar de filozofie, Editura Politică, București, 1978.
3. ***, Dicționarul limbii române (DLR), Serie Nouă, Editura Academiei Române, București, 2006.
4. ***, Enciclopedia Concisă Britanica, Editura Litera, București, 2009.
5. ***, Websters New Dictionary, Symbol, Houghton Mifflin Harcourt, Boston, ³2005.
6. AGA, Victor, Simbolica biblică și creștină. Dicționar enciclopedic (cu istorie, tradiții, legende, folclor), editat la Institutul de Arte Grafice Atheneu, Timișoara, 1935.
7. BRANIȘTE, Pr. Prof. Ene, BRANIȘTE, Prof. Ecaterina, Dicționar de cunoștințe religioase, Editura Andreiana, 2010.
8. BREBAN, Vasile, Dicționar general al limbii române, Editura Enciclopedică, București, vol II.
9. BRIA, Pr. Prof. Ion, Dicționar de Teologie Ortodoxă A-Z, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, ²1994.
10. CHEVALIER, Jean, GHEERBANT, A., Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere, volumul 1, A-D, Editura Artemis, București, 1995.
11. ELIADE, Mircea, The Encyclopedia of Religion, Water, Ed. Macmillan, New York, 1987.
12. EVSEEV, Ivan, Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale, Editura Amacord, Timișoara, ²2001.

13. EVSEEV, Ivan, Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale, Editura Amarcord, Timișoara, 1994.
14. EVSEEV, Ivan, Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale, Editura Amacord, Timișoara, 1999.
15. GRENZ, Stanley J., GURETZKI, David, NORDLING, Cherith Fee, Dicționar de termeni teologici, trad. Emanuel Conțac, Editura Logos, Cluj-Napoca.
16. HAȘDEU, Bogdan Petriceicu, Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor, Editura Minerva, București, 1972.
17. IONESCU, Pr. Răzvan, LEMENI, Adrian, Dicționar de Teologie Ortodoxă și Știință, Editura Doxologia, Iași, 2016.
18. KERNBACH, Victor, Dicționar de mitologie generală, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.
19. LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Claude, Dicționar tematic al Evului Mediu Occidental, Editura Polirom, București, 2002.
20. PAPAHAĞI, Tache, Mic dicționar folcloric. Spicuiuri folclorice și etnografice comparate, Editura Minerva, București, 1979.
21. VINEREANU, Mihai, Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică, Editura Alcor Edimpex, București, 2009.

Volume de autor

1. ***, Cercetări etografice și de folclor, II, București, 1972.
2. ***, Contextualization: A Theology of Gospel and Culture, Inter Varsity Press, Downers Grove, Illinois, 1979.
3. ***, Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi, Editura Albatros, 1971.
4. ***, Studiul Vechiului Testament, Manual pentru Institutetele teologice, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985.

5. ***, Vieața păstorească în poesia noastră populară, II, București, 1923.
6. ALEXANDRU, Tiberiu, Bela Bartok despre folclorul românesc, București, 1958.
7. ANDREEV, Ivan Mihailovici, Teologia apologetică ortodoxă, traducere de Augustin Florescu, Editura Sofia, București, 2003.
8. ARBUCKLE, Gerald A., Culture, Inculturation and Theologians. A Postmodern Critique, Liturgical Press, 2010.
9. ARBUCKLE, Gerald A., From Chaos to Mission. Refounding Religious Life Formation, Wellington House, London, 1996.
10. BÂRLEA, Ion, Literatură populară din Maramureș, București, 1968.
11. BEJAN, Petru, Istoria semnelor în patristică, Editura Axis, Iași, 1999.
12. BEL, Pr. Conf. Univ. dr. Valer, Misiunea Bisericii în lumea contemporană 2. Exigențe, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.
13. BEL, Pr. Prof. Dr. Valer, CĂLINA, Diac. Conf. Dr. Gelu, „Relația Bisericii cu Statul din perspectivă misionară”, în Misiologie Ortodoxă, Manual pentru Facultățile de Teologie din Patriarhia Română, vol. I, Editura Basilica, 2020.
14. BEL, Pr. Valer, SONEA, Pr. Cristian, MOȘ, Pr. Grigore Dinu, Credința și mărturisirea ei în istoria mântuirii, în vol. Credință și mărturisire. Istorie și actualitate, coord. de Valer Bel, Cristian Sonea și Grigore Dinu Moș, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012.
15. BEL, Valer, „Crucea, semn al iubirii lui Dumnezeu față de noi”, în: Dogmă și propovăduire, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
16. BELDIANU, Catălina Maria, Comunicarea simbolică în ritualul ortodox – simbolismul crucii, Editura Mica Valahie, București, 2006.

17. BELENKI, M.S., Despre Mitologia si Filosofia Bibliei, trad. Elena-Maria Florescu, Editura Politică, București, 1982.
18. BERDIAEV, Nicolae, *Espirit et Liberte. Essai de philosophie chretienne*, edition Je Sers, Paris, 1933.
19. BERNEA, Ernest, *Civilizația Română Sătească*, Editura Vreamea, București, 2006.
20. BLAGA, Lucian, „Spațiul mioritic”, în *Opere*, vol. IX, *Trilogia culturii*, Editura Minerva, București, 1985.
21. BLAGA, Lucian, „Spațiul mioritic”, în *Trilogia culturii*, *Fundația regală pentru literatură și artă*, București, 1936.
22. BLAGA, Lucian, *Încercări filozofice*, Editura Facla, Timișoara, 1977.
23. BLAGA, Lucian, *Trilogia culturii*, Editura Humanitas, București, 2011.
24. BOBRINSKOY, Boris, *Taina Bisericii*, Editura Patmos, Cluj Napoca, 2002.
25. BOBRINSKOY, Pr. Prof. Boris, *Împărtășirea Sfântului Duh*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
26. BOLDIȘOR, Pr. Conf. Univ. Dr. Adrian, „Aspecte ale educației religioase în România. Asemănări și deosebiri cu modele europene”, în volumul *Paradigma creștină a unei Europe unite. Educația religioasă-valori, exigențe, finalități*, Editura Mitropolia Olteniei și Editura Universitaria, Craiova, 2017.
27. BORELLA, Jean, *Criza simbolismului religios*, Editura Institutului European, Iași, 1995.
28. BOSCH, David, *Transforming Mission*, Orbis Books, New York, 1966.
29. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, *Liturgica Specială*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.

30. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, NIȚOIU, Arhim. Prof. Ghena-
die, NEDA, Pr. Prof. Gheorghe, Liturgica teoretică –
Manual pentru seminariile teologice, Editura Institutului
Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucu-
rești, 2002.
31. BRIA, Pr. Ion, Credința pe care o mărturisim, Editura
Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe
Române, București, 1987.
32. BRIA, Pr. Prof. Dr. Ion, Ortodoxia în Europa. Locul spiri-
tualității române, Editura Trinitas, 1995.
33. BRIA, Pr. Prof. Dr. Ion, Tratat de Teologie dogmatică și
ecumenică, Volumul I, Editura Andreiana.
34. BULGACOV, Serghei, Ortodoxia, traducere de Nicolae
Grosu, Editura Paideia, București, 1997.
35. CABASIŁA, Nicolae, Despre viața în Hristos, Editura Insti-
tutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române,
București, 1997.
36. CAILLET, Laurence, JAMOUS, Raymond, „Religie și ritual”,
în: Martine SEGALEN, Etnologia. Concepte și arii cultu-
rale, traducere de Margareta Gyurcsik, Editura Amacord,
Timișoara, 2002.
37. THEODORESCU Barbu, PĂUN Octav, Folclor literar româ-
nesc, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1964.
38. CANTEMIR, Dimitrie, Descrierea Moldovei, Editura
Minerva, București, 1981.
39. CANTEMIR, Dimitrie, Descrierea Moldovei, traducere
după originalul latin de Gh. Guțu, Editura Academiei
Republicii Socialiste România, București, 1973.
40. CARACOSTEA, Dumitru, Poezia tradițională română.
Balada poporană și doina, vol. II, București, 1969.
41. CARAMAN, Petru, Literatură populară, Iași, 1982.
42. CARAMAN, Petru, Studii de Folclor, vol. II, ediție îngrijită
de Viorica Săvulescu, Editura Minerva, București, 1988.

43. CĂLINA, Gelu, Teme și întrebări în misiologia contemporană, Editura Mitropolia Olteniei, 2014.
44. CĂLINESCU, George, „Arta literară în folclor”, în Istoria literaturii române, vol. I, Editura Academiei Române, București, 1964.
45. CĂLINESCU, George, Istoria literaturii române, București, 1941.
46. CĂLINESCU, George, Istoria Literaturii Române de la origini până în prezent, Editura Minerva, București, 1986.
47. CHAVASSE, Claude, The Bride of Christ: An Enquiry into the Nuptial Element in Early Christianity, Religious Book Club, London 1939.
48. CHESNAVAGE, Charles S., Principles from Inculturation as a Key to Interreligious Prayer: Being Religiously Revelatory and Educative in a Diverse World, Dissertation for Degree of Doctor of Philosophy in the graduate School of Religion and Religious Education, Fordham University, Published by ProQuest LLC, 2017.
49. CHIȚESCU, Nicolae, PETREUȚĂ, I., TODORAN, Isidor, Teologie Dogmatică și simbolică. Manual pentru Facultățile de Teologie Ortodoxă, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008.
50. CHIȚESCU, Prof. N., TODORAN, Pr. Prof. Isidor, PETREUȚĂ, Pr. Prof., Teologia Dogmatică și Simbolică, Manual pentru facultățile de Teologie, vol. II, Editura Renașterea, Cluj Napoca, ³2010.
51. CHRYSOAVGIS, John, FOLTZ, Bruce V., Pentru o ecologie a transfigurării: perspective ortodoxe asupra mediului, naturii și creației, prefață de Patriarhul Ecumenic Bartolomeu, cuvânt înainte de Bill McKibben, traducere din lb. engleză de Valentin-Radu Trandafir, Editura Doxologia, Iași, 2017.

52. CODOBAN Aurel, Sacru și ontofanie. Pentru o nouă filosofie a religiilor, Editura Polirom, Iași, 1998.
53. COMAN, Mihai, Mitologie populară românească vol. 1-2. Viețuitoarele pământului și ale apei. Viețuitoarele văzduhului, Editura Minerva, București, 1986.
54. COSMA, Pr. Prof. Sorin, Cateheze, Volumul I, Editura Episcopia Devei și Hunedoarei, 2017.
55. COȘBUC, George, Elementele literaturii populare, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.
56. COȘERIU, Eugen, Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau, ediție nouă, argumentată de Jorn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jurgen Trabant, versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, 2011.
57. COPLESTON Frederick, Istoria filosofiei, trad. Ștefan-Dominic Georgescu și Dragoș Stoica, Editura ALL, București, 2008.
58. CRAINIC, Nichifor, Nostalgia paradisului, Iași, 1994.
59. CRISTESCU, Prof. Dr. Vasile, „Cunoașterea de sine în filosofie și creștinism”, în Antropologia în perspectivă Teologică, Editura Junimea, Iași, 1999.
60. DIMA, Alexandru, Viziunea cosmică în poezia românească, Editura Junimea, Iași, 1982.
61. DINU, Mihai, Comunicarea, Editura Algos, București, 2000.
62. DOROGAN, Valentin, Semiotica comunicării, notițe curs, catedra de comunicare, Universitatea de Stat Republica Moldova, Chișinău, 2015.
63. DORR, Donal, Mission in Today's World, Orbis Books, New York, 2002.
64. DURAND, Gilbert, Structurile antropologice ale imaginarii, București, Editura Unviers Enciclopedic, 1998.

65. ELIADE, Mircea, Istoria credințelor și ideilor religioase, vol. 3, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004.
66. ELIADE, Mircea, Sacrul și profanul, traducere din franceză de Brîndușa Prelipceanu, Editura Humanitas, București, 2005.
67. ELIADE, Mircea, De la Zalmoxis la Genghis-Han: studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Editura Humanitas, București, 1995.
68. ELIADE, Mircea, De la Zamolxis la Gengis-han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980.
69. ELIADE, Mircea, Imagini și simboluri, Eseu despre simbolismul magico-religios, Editura Humanitas, București, 1994.
70. EMINESCU, Mihai, „Timpul”, 14 august 1882, în Opere, vol. 13, Editura Academiei Române, București, 1989.
71. ENACHE, George, PETCU, Adrian Nicolae, „Biserica Ortodoxă Română și Securitatea. Note de lectură”, în C.N.S.A.S. Studii 1, Totalitarism și rezistență, teroare și presiune în România comunistă, București, 2001.
72. EVDOCHIMOV, Paul, Arta icoanei – o teologie a frumuseții, trad. Grigore Moga și Petru Moga, Editura Meridiane, București, 1992.
73. EVDOCHIMOV, Paul, Ortodoxia, traducere de Irineu Ioan Popa, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
74. EVDOCHIMOV, Paul, Vârstele vieții spirituale, Asociația filantropică medicală creștină, Christiana, București, 1993.
75. FERICITUL AUGUSTIN, De dialectica, ediție, traducere, introducere, note, comentarii și bibliografie de Eugen Munteanu, Humanitas, București, 1991.

76. FERICITUL AUGUSTIN, De doctrina Christiana. Introducere în exegeza biblică, ediție bilingvă, în Introducere, note și bibliografie de Lucia Wald, Editura Humanitas, București, 2002.
77. FIDDES, Paul S., Freedom and Limit. A Dialogue Between Literature and Christian Doctrine, Editura Mercer University Press, Georgia, 2000.
78. Filocalia sfintelor nevoițe ale desăvârșirii, trad. Pr. Dumitru Stăniloae, vol. III, Editura Harisma, București, 1993.
79. FLOREA MARIAN, Simion, Sărbătorile la români. Studiu Etnografic, vol I (Cârnilegile), București, 1898; vol II (Păresimile), București, 1899; vol III (Cincizecimea), Editura Fundației Culturii Românești, București, 1901.
80. FLOROVSKI, Georges, Creație și Răscumpărare, vol. III, Belmont, Massachusetts.
81. FOCHI, Adrian, Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte, Editura Academiei Române, București, 1964.
82. FREUD, Sigmund, Opere, 1, Editura Științifică, București, 1991.
83. FRUMUȘANI, Daniela, Introducere în semiotică, Facultatea de Jurnalism și Științele Comunicării, Universitatea din București, București.
84. GAITH, Jerome, La conception de la liberte chez Gregoire de Nysse, Paris, 1953.
85. GALERIU, Pr. Constantin, Jertfă și Răscumpărare, Editura Harisma, București, 1991.
86. GALINESCU, Gavriil, Arta religioasă, Editura Curții Regale, Bucuresti, 1909.
87. GHEERTZ, Clifford, Islam Observed, University of Chicago Press, Chicago, 1968.
88. GHEERTZ, Clifford, The Interpretation of Cultures, Basic Books, 2017.

89. GHINOIU, Ion, Lumea de aici, lumea de dincolo: ipostaze românești ale nemuririi, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.
90. GHINOIU, Ion, Obiceiuri populare de peste an. Dicționar, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.
91. GHINOIU, Ion, Vârstele timpului, Editura Știința, Chișinău, ²1994;
92. GIRARD, René, Despre cele ascunse de la întemeierea lumii, trad. Miruna Runcan, Editura Nemira, București, ²2006.
93. GRAVEND-TIROLE, Xavier, From Christian Ashrams to Dalit Theology-or Beyond în Vol. edited by Chad M Bauman and Richard Fox Young, Constructing Indian Christianities. Culture, Conversion and Caste, Routledge, Taylor and Francis Group, London-New York-New Delhi, 2014.
94. GREENE, Colin J.D., Christology in Cultural Perspective. Marking out the Horizons, William B. Erdmans Publishing Company, Grand Rapids Michigan/Cambridge, 2003.
95. GUENON, René, Simboluri ale științei sacre, București, Editura Humanitas, 1997.
96. HALIC, Bogdan Alexandru, CHICIUDEAN, Ion, Noțiuni de imagologie istorică și comunicare interetnică, Editura S.N.S.P.A., București, 2001.
97. HALLOWELL, Irving, „The History of Antropolgy as an Antropological Problem”, în: Contributions to Antropology: Selected papers of Irving Hallowell, Chicago, University of Chicago Press, 1976.
98. HARTLEY, Peter, Interpersonal Communication, Rutledge, London, 1995.
99. HARTSHORNE, Charles (ed.), Collected Papers of Charles Sanders Pierce, vol. 2, Harvard University Press, 1931.
100. HEAD, Emily Elizabeth (coord.), Semne și Simboluri, trad. Ondine Fodor, Editura Aquila 93, Oradea, 1998.

101. Heinrich LUTZELER, Drumuri spre artă, vol.I, traducere de Dorin Oancea, Editura Meridiane, București, 1986.
102. HUSAR, Alexandru, Miorița de la motiv la mit, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1998.
103. IONESCU, Nae, Curs de metafizică, Editura Humanitas, 1995.
104. IORGA, Nicolae, Balada populară românească, Originea și ciclurile ei, Vălenii de munte, 1910.
105. IRINEU SLĂTINEANUL, Preasfințitul Prof. Dr., Iisus Hristos sau Logosul înomenit, Editura România Creștină, București, 1999.
106. ISTODOR, Pr. Prof. Univ. Dr. Gheorghe, „Specificul misionar al patriarhului Iustinian Marina- Ecumenismul local”, în vol. Mehedinți, Istorie, Cultură și Spiritualitate, Nr 10, Comunicări susținute în cadrul Simpozionului Internațional „2017-Anul omagial al iconarilor și pictorilor bisericești” și „Anul comemorativ Justinian Patriarhul și al apărătorilor Ortodoxiei în timpul comunismului”, 1-3 iunie 2017, Editura Didahia Severin, Drobeta Turnu Severin, 2019.
107. ISVORANU, Pr. Prof. Univ. Dr. Alexandru, „Cuvântul lui Dumnezeu revelat în Sfânta Scriptură, interpretat în Biserică și trăit în Sfânta Liturghie”, în Mehedinți, Istorie, Cultură și Spiritualitate, vol.I, Editura Didahia Severin, 2008.
108. ITU, Ion, Poemele sacre, Editura Orientul Latin, Brașov, 1994.
109. IVAN, Pr. Ilie I., „Icoana-mijloc de propovăduire a Evangheliei, de apărare și întărire a dreptei credințe”, în Înviștura despre Sfintele Icoane, reflectată în teologia ortodoxă românească, vol. II, Editura Basilica, București 2017.
110. IVIREANUL, Antim, Opere, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1972.

111. JACOBI, Jolande, *Complex, Archetype, Symbol in the Psychology of C.G. Jung*, trans. R. Manheim, Routledge and Kegan Paul, London, 1959.
112. JONES, Larry Paul, *The symbol of water in the gospel of John*, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1997.
113. KEREEKES, Nicolae Dragoș, „Crucea – semn, simbol și putere. Repere exegetice origeniene”, în volumul *Crucea – semn, simbol și putere*, coordonat de Pr. Prof. Univ. Alexandru Moraru și Drd. Paula Bud, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008.
114. KERNBACH, Victor, *Universul mitic al românilor*, Editura științifică, 1994.
115. KRAFT, Charles H., „Contextualizing Communications”, în volumul *The Word Among Us. Contextualizing Theology for Mission Today*, Word Publishing, Dalas, London, Sydney, Singapore, 1989.
116. LAJOS, Balazs, *Folclor. Noțiuni generale de folclor și poetică populară*, Editura Scientia, Cluj Napoca, 2003.
117. LARCHET, Jean-Claude, *Tradiția Ortodoxă despre viața de după moarte*, traducere din limba franceză de Marinela Bojin, Editura Sofia, București, 2006.
118. LARCHET, Jean-Claude, *Viața Liturgică*, traducere din limba franceză de Felicia Dumas, Editura Doxologia, Iași, 2017.
119. LE GOFF, Jacques, *Civilizația Occidentului Medieval*, București, Editura Meridiane, 1982.
120. LEMENI, Adrian, IONESCU, Pr. Răzvan, *Teologie Ortodoxă și Știință, Repere pentru dialog*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007.
121. LEMNY, Ștefan, *Cantemireștii: aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, trad. de Magda Jeanrenaud, Polirom, Iași, 2013.

122. LEWIS, Clive Staples, „Christianity and Culture”, în: Essay Collection. Faith, Christianity and the Church, Editura Harper Collins Publishers, Londra, 2010.
123. LEWIS, Clive Staples, „Is Theology Poetry”, în: Essay Collection. Faith, Christianity and the Church, Editura Harper Collins Publishers, Londra, 2010.
124. LEWIS, Clive Staples, Essays Presented to Charles Williams, Editura Oxford University Press, Londra, 1947.
125. LOSSKY, Vladimir, După chipul și asemănarea lui Dumnezeu, traducere din franceză de Ana Manolache, Editura Humanitas, București, 2006.
126. LOSSKY, Vladimir, Introducere în teologia ortodoxă, traducere în română de Remus Rus, Editura Enciclopedică, București, 1993.
127. LOSSKY, Vladimir, Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit, Editura Anastasia, 1990.
128. LUZBETAK, Louis J., The Church and Cultures. New perspectives in Missiological Anthropology, Orbis Books, Maryknoll, New York, 1990.
129. MATTAM, Joseph & Kim, Dimensions of Mission in India, Mission as Inculturation, Prasad Pinto, Bombay.
130. MAWUSI, Emmuel Richard, Inculturation: Rooting the Gospel firmly in Ghanaian Culture. A Necessary Requirement for Effective Evangelization for the Catholic Church in Ghana, Dissertation, University of Vienna, Faculty of Catholic Theology, 2009.
131. MCGUCKIN, Pr. John Anthony, Dicționar de teologie patristică, trad. Dragos Dasca și Alin-Bogdan Mihilescu, Editura Doxologia, Iași, 2014.
132. MCLEAN, George F., „Person and Culture”, în vol. Hermeneutics and Inculturation, Cultural Heritage and Contemporary Change, Series VII, Seminars on Culture

- and Values, Volume VII, Edited By George F. McLean, Antonio Gallo, Robert Magliola, Washington, 2003.
133. MEHEDIŢI, Simion, Creştinismul românesc, Editura Fundaţia Anastasia, 1995.
 134. MEYENDORFF, John, Teologia bizantină, Editura Institutului Biblic şi de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1996.
 135. MIHĂIŢĂ, Înaltpreasfinţitul Nifon, Misiologie creştină. Curs pentru uzul Facultăţii de Teologie, Universitatea Valahia Târgovişte, Editura ASA, Târgovişte, 2002.
 136. MIHĂIŢĂ, Înaltpreasfinţitul Nifon, Ortodoxie şi ecumenism, Editura Agora, Bucureşti, 2000.
 137. MIHĂIŢĂ, Înaltpreasfinţitul Nifon, Teologie, cultură şi dialog inter-religios în misiunea Bisericii, Editura Bibliotheca Valahia University Press, Târgovişte, 2014.
 138. MIHĂLŢAN, Ioan episcopul Oradei, Preoţia Mântuitorului Hristos şi Preoţia Bisericească, Editura Episcopiei Oradea, 1993.
 139. MIHĂLŢAN, Pr. Ioan, „Aspecte misionare privind cultul icoanelor”, în *Învăţătura despre Sfintele Icoane, reflectată în teologia ortodoxă românească*, vol. II, Editura Basilica, Bucureşti, 2017.
 140. MIHOC, Pr. prof. dr. Vasile, „Nunta şi haina de nuntă, predică la Duminica a XIV-a după Rusalii”, în volumul *Predici exegetice la duminicile de peste an*, Editura Teofania, Sibiu, 2001.
 141. MLADIN, Înaltpreasfinţitul Nicolae, „Dostoievski despre confesiunile creştine”, în *Studii de teologie morală*, Editura şi Tipografia Arhiepiscopiei, Sibiu, 1969.
 142. MUNTEANU, Dr. Daniel, „Dumnezeu Tatăl- Izvorul iubirii şi al vieţii veşnice. Impulsuri trinitare pentru o cultură a păcii şi a comunicării vindecătoare”, în volumul *Dumnezeu-Tatăl şi viaţa Preasfintei Treimi*, coordo-

- nat de pr. Prof. dr. Ștefan BUCHIU și pr. Assist. Dr. Sorin ȘELARU, Editura Trinitas, București, 2010.
143. MUNTEANU, Eugen, „Tradiția biblică românească. Coordo­nate, stadiu al cercetării, potențial”, în: Receptarea Sfintei Scripturi, între filologie, hermeneutică și traduc­to­logie. Lucrările Simpozionului National „Explorări în tradiția biblică românească și Europeană”, Iași, 28-29 octombrie 2010, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2011.
 144. PARPALĂ, Emilia, Semiotica generală. Pragmatica, Editura Universitaria, Craiova, 2007.
 145. PATRIARHUL IUSTINIAN, Apostolat Social, vol. VIII, București, 1966.
 146. PĂCURARIU, Mircea, Romanian Christianity, în vol. The Blackwell Companion to Eastern Christianity, Edited by Ken Parry, Blackwell Publishing, Oxford, 2007.
 147. PÂRVAN, Vasile, Contribuții epigrafice la istoria crești­nismului daco-roman, Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate anonimă, București, 1911.
 148. PETRARU, Pr. Dr. Gheorghe, Dumnezeu este Domnul și S-a arătat nouă! Teologia revelației, Editura Sf. Mina, Iași, 2019.
 149. PETRARU, Pr. Dr. Gheorghe, Misiologie Ortodoxă, Reve­lația divină și misiunea Bisericii, Editura Panfilius, Iași, 2002.
 150. PETRARU, Pr. Dr. Gheorghe, Ortodoxie și Prozelitism, Editura Trinitas, Iași, 2000.
 151. PIKE, Nelson, Mystic Union. An essay in the Phenome­nology of Mysticism, Cornell University Press, Ithaca and London, 1992.
 152. PLĂMĂDEALĂ, Înaltpreasfințitul Antonie, Cântarea Cântărilor – 3000 de ani de frumusețe, Sibiu, 2000.
 153. POPESCU, Pr. Prof. Dr. Dumitru Gh., Teologie si cultură,

- Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
154. QUENOT, Michel, Icoana fereastră spre Absolut, trad. Pr. Dr. Vasile Răducă, Editura Enciclopedică, București, 1993.
 155. RADU, Pr. Prof. Dr. Dumitru, „Biserica Ortodoxă Română și Unitatea Poporului Român”, în: Biserica în Misiune, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
 156. RATZINGER, Joseph, Isus din Nazaret, Editura RAO, București, 2010.
 157. RAVINI, Victor, Miorița – izvorul nemuririi, Editura Alcor Edimpex, București, 2017.
 158. RICOEUR, Paul, Le conflit des interpretations, Ed. Du Soleil, Paris, 1969.
 159. RICOEUR, Paul, Metafora Vie, traducere de Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1994.
 160. ROGERS, Carl, Client-centered therapy: Its Current practice, implications and theory, Houghton Mifflin, Boston, 1951.
 161. ROMANIDIS, Ioannis, Păcatul strămoșesc, trad. din neogreacă de protopresbiter Gabriel Mândrilă, Editura Sophia și Metafrază, București, 2017.
 162. RORDORF, Bernard, Le Corps. Etude sur la theologie de saint Paul, Chalet, Lyon, 1966.
 163. ROSE, Ierom. Serafim, Sufletul după moarte, traducere de Dana Cocargeanu, Editura Sofia, 2007.
 164. RUSSELL, Roger L., Eastern orthodox and faith Religion in Romania, and Evangelism in the Orthodox Context, Soutwestern Seminary, 2001.
 165. RUSU, Liviu, Viziunea lumii în poezia noastră populară, Editura pentru literatură, București, 1967.
 166. SADOVEANU, Mihail, Poezia populară, Editura Junimea, Iași, 1981.

167. SALMANN, Elmar, Romanul ca model pentru teologie, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2010.
168. SANDU, Dan, Un singur Dumnezeu? Monahismul creștin și sufismul islamic: Interferențe, Editura Panfilius, Iași, 2002.
169. SAUSSURE, Ferdinand, Curs de lingvistică generală, traducere de Irina Izverna Tarabac, Editura Polirom, Iași, 1998.
170. SAVIN, Ioan Gh., Cultură și Religie, Tipografia Lupta, 1927.
171. SCHINELLER, Peter, A Handbook on Inculturation, Paulist Pr., 1990.
172. SCHMEMANN, Alexander, Euharistia, Taina Împărăției, Editura Anastasia, București, 1993.
173. SCHMEMANN, Alexander, O istorie a Bisericii de Răsărit, trad. pr. Vasile Gavrilă, Editura Sofia, București, 2015.
174. SEMEN, Pr. Petre, CHIFĂR, Pr. Nicolae, Icoana-Teologie în imagini, Editura Corson, Iași, 1999.
175. SHORTER, Aylward, Toward a Theology of Inculturation, Orbis Books, Maryknool, New York, 1993.
176. Simeon MEHEDIŢI, Creștinismul românesc: Adaos la caracterizarea etnografică a poporului român, ediție îngrijită de Dora Mezdrea, Fundația Anastasia, București, 1995.
177. SLOYAN, Gerard S., Interpretation. A Bible Comentary for Teaching and Preaching, John Knox Press, Atlanta, 1988.
178. SOFRONIE, Arhimandrit, Nașterea într-o împărăție cea neclădită, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2003.
179. SONEA, Pr. Conf. Cristian, SILADI, lect. Paul, „Educația creștină în dinamica misiunii. Misiunea creștină prin mass-media”, în Misiologie Ortodoxă, Manual pentru Facultățile de Teologie din Patriarhia Română, vol. I, coordonat de Pr. Prof. Dr. Valer BEL, Editura Basilica, 2020.

180. STAMOOLIS, James J., Eastern Orthodox Mission Theology Today, American Society of Missiology Series No.10, Orbis Books, Maryknoll, New York, 1986.
181. STĂNESCU, Nichita, Cartea de recitare, Editura Cartea Românească, București, 1975.
182. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, Chipul nemuritor al lui Dumnezeu, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987.
183. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, Iisus Hristos sau Restaurarea omului, Editura Omniscop, Craiova, 1993.
184. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, Reflecții despre spiritualitatea poporului român, Editura Elion, București, 2004.
185. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, Spiritualitate și comuniune în liturghia ortodoxă, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 1986.
186. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, Ascetica și mistica, Editura Institutului Bisericii de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992.
187. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeitorul omului, Editura Anastasia, București, 1993.
188. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, Iisus Hristos sau restaurarea omului, Editura Omniscop, Craiova, ²1993.
189. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă, Craiova, 1986.
190. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, Studii de teologie Dogmatică Ortodoxă, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991.
191. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. 1, Editura Institutului Bisericii de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1997.
192. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, Teologie Dogmatică, vol. 3, Editura Institutului Bisericii de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1997.

193. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, Ortodoxie și românism, Editura Albatros, București, 1998.
194. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, Teologia Dogmatică Ortodoxă, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
195. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, Teologie Dogmatică Ortodoxă, vol.1, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2003.
196. SUESS, Paulo, „Evangelization and Inculturation. Concepts, Options, Perspectives”, in *New Directions in Mission and Evangelization*, Vol. 3, Faith and Culture, Edited by James A Scherer, Stephen B. Bevans, Orbis Books, Maryknoll, New York, 1999.
197. TELEANU, Bogdan Aurel, Metaforă și misiune. Valori-ficarea literaturii laice în predica românească, Editura Doxologia, Iași, 2016.
198. TIMIADES, Metropolitan Emilianos, *What the Orthodox Church Owes to the West*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Massachusetts, 1991.
199. TODORAN, Pr. Prof. Isidor, ZĂGREAN, Arhid. Prof. Ioan, Teologia Dogmatică, Manual pentru seminariile teologice, Arhidiecezana Cluj, 1997.
200. TOMA, Ștefan Lucian, *Învățătura despre mântuire la Sfântul Atanasie cel Mare și Anselm de Canterbury*, Editura Andreiana, Sibiu, 2011.
201. TRISTAN, Frederick, *Primele secole creștine. De la simbol la icoană. Secolele II-IV*, traducere de Elena Buculei și Ana Boroș, Editura Meridiane, București, 2002.
202. UNDERHILL, Evelyn, *Mysticism*, London, 1912, traducere de Laura Pavel, Biblioteca Apostrof, Cluj, 1995.
203. URBAN, W.M., *Language and Reality: The Philosophy of Language and the Principles of Symbolism*, London: Allen and Unwin, 1939.

204. USCĂ, Pr. Sorin Ioan, Comentariu la Apocalipsă, Editura Cristiana, București, 2004.
205. USPENSKY, Leonid, LOSSKY, Vladimir, Le Sens des icones, Paris, 2003.

Studii și articole

1. **, Viața Românească, nr 5-6, din mai-iunie, anul XCIV, 1999.
2. BARNEA, Pr. Ion, „Romanismul și creștinismul daco-românilor”, în: TD, 9, 1988, 1-2.
3. BARNEA, Pr. Ion, „Romanitate și creștinism la Dunărea de Jos”, în: SymThr, Tulcea, 7, 1989.
4. BRANIȘTE, Pr. Prof. Ene, „Teologia icoanelor”, în: Studii Teologice, 1952.
5. BUGIULESCU, Dr. Marin, din Icoana Credinței. Revistă internațională de cercetare științifică interdisciplinară, nr. 1, anul 1, Ianuarie, 2015.
6. CLEMENT, Olivier, „Le sens de la terre”, în: Contacts, nr. 59-60, 1967.
7. COMAN, Pr. Prof. I.G., „Sciții Ioan Casian și Dionisie cel Mic și legăturile lor cu lumea mediteraneană”, în: Studii Teologice, 1975, nr. 3-4.
8. CORNITESCU, Pr. Prof. Dr. Emilian, „Semnificația religioasă și semantică a mielului pascal”, în: Ortodoxia, 1-2, 2000.
9. DICULESCU, Ion, „Cultură și culturi”, în: Ethos, an II, nr. 1-2, 1945.
10. DURĂ, Dr. Nicoale, „Teologia icoanelor, în lumina tradiției dogmatice și canonice ortodoxe”, în: Ortodoxia, nr. 1, 1982.
11. FARAHAT, Kamal, Cunoașterea lui Dumnezeu, condiție a mântuirii personale în gândirea Sfântului Grigorie al Nyssei, în: Ortodoxia, nr. 2, 1988.

12. GEANĂ, Gheorghică, „Perenitatea baladei”, în *Luceafărul* nr. 36 (958), 1980, pp. 1-2, și nr. 38 (960), 1980.
13. GHIUȘ, Arhim. Benedict, „Faptul Răscumpărării în Imnografia Bisericii Ortodoxe”, în: *Studii Teologice*, nr.1-2, 1970.
14. GOMBOȘ, Stelian, „O carte biblică și literară: Cântarea Cântărilor”, în: *Altarul Banatului*, 2010, nr. 7-8.
15. HOPING, Prof. Dr. Helmut, „Symbolismul și pragmatismul credinței. Însemnătatea Liturghiei pentru Teologie”, conferință susținută la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași de Prof. Dr. Helmut Hoping de la Facultatea de Teologie a Universității „Albert-Ludwig” din Freiburg- Germania, traducere de Conf. Dr. Vasile CRISTESCU, în: *Teologie și viață*, nr. 5-8, 2011.
16. IOANICESCU, Pr. Ioan, „Cântările liturgice ca izvor omiletic”, în: *Mitropolia Olteniei*, Anul XXIX, nr. 1-3, 1977.
17. LOSSKY, Vladimir, „Credință și teologie”, în: *Studii Teologice*, nr. 1, 1991.
18. MANOILESCU DINU, Natalia, „Sfântul Duh în spiritualitatea ortodoxă”, în: *Studii Teologice*, Seria a II-a, anul XLV, nr. 3-4, Mai-August, 1993.
19. MANTZARIDIS, Georgios, „Știința teologică și teologia științifică”, în: *Studii Teologice*, nr.1, 2005.
20. MOLDOVAN, Pr. Ilie, „Teologia învierii în opera Sfântului Maxim Mărturisitorul”, în: *Studii Teologice*, nr. 7-8, 1968, București.
21. NEAGOE, Pr. Dr. Gheorghe, „Aspecte ale continuității religiei geto-dacilor în Dacia romană”, în: *Studii Teologice*, Seria II, Anul XXX, Nr. 1-2, 1978.
22. NIȘCOVEANU, Pr. Mircea, „Teologia Sfântului Vasile cel Mare în rugăciunile euharistice”, în: *Studii Teologice*, nr. 5-6, 1967, Editura Institutului Bisericii de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București.

23. PETRARU, Pr. Conf. Dr. Gheorghe, „Hermeneutica revelației divine în perspectiva misiunii Bisericii”, în: Teologie și Viață, nr. 7-12, 2004.
24. PETRARU, Pr. Prof. Gheorghe, „Some Aspects of the Relation between Gospel and Romanian Culture and Civilization”, în: Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza, Teologie Ortodoxă, Nr.2/2012.
25. POPOVICI, Doru, „Ramificații bizantine în muzica românească”, în: Mitropolia Olteniei, Anul XXIII, nr. 9-10, 1971.
26. POLITELLA, Joseph, „Mysticism and the Mystical Consciousness Illustrated From the Great Religions”, în Research Series, VIII, Kent State University Bulletin, Kent Ohio, December, 1964.
27. RADU, Pr. Prof. Dumitru, „Mântuirea a doua creație a lumii”, în: Ortodoxia, Nr. 2, 1986, București.
28. RĂDĂȘAN, Petru, „Despre sensul și însemnătatea cântării bisericești în viața creștină”, în: Mitropolia Olteniei, Anul XXIX, nr. 7-9, 1977.
29. RUS, Remus. „Funcția preoției în marile religii”, în: Ortodoxia, an XXV, nr. 4, 1973.
30. SAVIN, Prof. Ioan Gh., „Iconomia și roadele Învierii Domnului”, în: Studii Teologice, nr. 5-6.
31. SIMONA, Cioculescu, „Mila Kundera – arta romanului”, în: România literară, vol. 40, 2008, nr. 9.
32. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Cuvântul creator, mântuitor și veșnic înnoitor”, în: Mitropolia Olteniei, 1991, nr. 1.
33. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Legătura interioară dintre moartea și învierea Domnului”, în: Studii Teologice, VIII, 1956, nr. 5-6.
34. STĂNILOAE, Pr. Dumitru, „Ortodoxia românească și patria”, în: Ortodoxia, XXXII (1980), nr. 4.
35. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, „Creația ca dar și tainele Bisericii”, în: Ortodoxia, nr. 1, 1976.

36. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, „Revelația prin acte, cuvinte și imagini”, în: Ortodoxia, nr. 3, 1968.
37. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Criteriile prezenței Sfântului Duh”, în: Studii Teologice, anul 1967, nr. 3-4.
38. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Idolul ca chip al naturii divinizate și icoana ca fereastră spre transcendența dumnezeiască”, în: Ortodoxia, Nr. 1, 1932.
39. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl și relația Lui cu Fiul ca teme al îndumnezeirii și înfierii noastre”, în: Ortodoxia, anul XXXIV (1982), nr. 3-4.
40. VASILESCU, Diac. Prof. Emilian, „Sfânta Scriptură și Literatura Sacră a celorlalte religii”, în: Ortodoxia, nr. 3, 1955.
41. ZAMFIRESCU, Dan, „Cartea românească de învățătură” a mitropolitului Varlaam al Moldovei. Izvoarele și originalitatea, RITL, nr. 1-4, București, 2013.

Surse internet

1. ***Address of His Holiness Paul II to Members of Pontifical Biblical Commission, 26 April 1979 in https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1979/april/documents/hf_jp-ii_spe_19790426_pont-com-biblica.html, accesat în 06.07.2018.
2. ***Apostolic Exhortation, Catechesi Tradendae of Pope John Paul II on Catechesis in Our Time, Nota nr.53 in http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_16101979_catechesi-tradendae.html, accesat în 07.07.2018.

